

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA POLITICII FISCALE A DOMNILOR MOLDOVENI IN SECOLELE XVII-XVIII. FOLĂRITUL

MIHAI LAZĂR

Inzestrat cu un potențial pastoral optim (climă moderată, resurse hidrografice bogate, pășuni și fânețe naturale întinse etc.), spațiul carpato-danubiano-nistrean a oferit din vechime condiții dintre cele mai prielnice pentru practicarea oieritului¹. În evul mediu, sub înrâurirea unor factori istorici favorizanți, acest sector de bază al păstoritului a cunoscut o dezvoltare înfloritoare, reflectată sugestiv de izvoarele documentare și narrative. Cronicarii și călătorii străini, fini observatori ai realităților vremii, i-au conferit, de fiecare dată, o poziție dominantă în ansamblul economiei Moldovei². Indelețnicire tradițională, practică pe scară largă în întregul areal geografic deopotrivă la șes, la podiș și la munte, creșterea ovinelor a asigurat populației bunuri esențiale pentru existența cotidiană (alimente și îmbrăcăminte), producând totodată și unele disponibilități bănești. Activitățile păstorești s-au dovedit foarte atractive pentru toți locuitorii întrucât necesitau forță de muncă redusă și cheltuieli suportabile chiar și de oamenii nevoiași, în timp ce rentabilitatea economică era superioară celorlalte domenii direct productive. Până în zorii epocii moderne, oile și produsele ovine au reprezentat componente principale ale comerțului intern și extern al Moldovei³.

Cercetări de factură diversă întreprinse de istorici, geografi, etnografi, economiști, sociologi și de alți specialiști din domenii conexe (folcloriști și lingviști) au demonstrat, cu suficiente dovezi, ponderea deosebită a resurselor pastorale în cadrul veniturilor realizate de fiecare gospodărie⁴.

Data fiind importanța economică a păstoritului, se înțelege că proprietarii de oi au trebuit să suporte încă de timpuriu rigorile fiscolei. Până la jumătatea secolului al XVI-lea, domnii au promovat în linii mari o politică echilibrată, uneori chiar destinsă, față de populația din acest sector economic cu adevărat strategic. Fiscalitatea moderată a stimulat activitățile pastorale, conducând la creșterea rapidă a efectivelor de oi. Astfel a fost posibilă sporirea veniturilor cuvenite domniei concomitent cu realizarea unei anume prosperități pentru proprietarii de oi. Incepând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca urmare a instituirii și înăsprii regimului economic al dominației otomane, politica pe plan fiscal nu a mai evoluat pe coordonatele pragmatice tradiționale. Obligațiile economice apăsătoare impuse de Înalta Poartă au generat o fiscalitate excesivă care a devenit apoi principalul factor destabilizator al societății, cu urmări nefaste pentru toate domeniile⁵. În noile condiții, orice sursă mai importantă de venit este luată în calcul pentru a fi impozitată potrivit unor criterii de impunere variate. Pentru crescătorii de oi au existat trei criterii de impunere: efectivul de oi, produsele ovine și stânele. La jumătatea secolului al XVIII-lea, proprietarii de oi ajunseseră în situația de neînviat de a suporta un cortegiu de opt dări, denumite în

majoritatea cazurilor cu o terminologie derivată de la cea a materiilor impozabile: **gorștină, sulgiu, unt, seu, piei, folărit, pielicele și cașcaval**. Potrivit celor trei criterii de impunere menționate mai sus, aceste dări pot fi grupate astfel: 1. pe efectivul de oi: **gorștina**; 2. pe produse ovine: **sulgiul, untul, seul și pieile**; 3. pe stâne: **folăritul, pielicelele, cașcavalul** etc. Politica fiscală ataca distinct sursele de venituri și veniturile propriu-zise. Stânele și oile făceau parte din categoria surselor de venituri, iar produsele ovine din cea a veniturilor propriu-zise. Principial, dările pe stâne și cele pe produse ovine se raportau la aceeași bază materială - veniturile realizate în cursul unui an. Cu toate acestea, temeiurile impunerii celor două categorii de dări difereau. La impunerea pe stâne se avea în vedere latura calitativă - statutul acestor complexe pastorale ca unități economice productive. În schimb, la impunerea pe produse preleva, în cazul fiecărei componente, latura cantitativă - venitul ca atare obținut. Aceste precizări ale noastre sunt necesare pentru a distinge corect cele trei categorii de dări și a justifica, totodată, limitele analizei pe care ne propunem să o întreprindem în continuare.

O cercetare temeinică a folăritului poate fi făcută numai dacă există izvoare statistice privitoare la șeptel, numărul și mărimea stânelor, veniturile realizate de proprietarii lor și încasările fiscale ale domniei. Este necesară, de asemenea, consultarea unui număr mare de izvoare de impunere. Din păcate, aceste exigențe ale documentării nu pot fi îndeplinite decât într-o foarte mică măsură întrucât majoritatea covârșitoare a actelor statistice s-au pierdut sau au fost distruse. Ni s-a păstrat doar un mănunchi de date statistice cuprinse în <<Catastivul de sămile tuturor mănăstirilor de țară>> din anul 1742⁶. Documentul consemnează lapidar, fără nici o explicație adiacentă, sumele plătite în acel an pentru folărit de egumenii unui număr de șapte mănăstiri. Un alt document statistic din anul 1717 nu poate fi luat în seamă, așa cum s-a propus, pentru simplul motiv că informația se referă, după părerea noastră, la solărit (darea pe sare) și nu la folărit⁷.

În această situație dobândesc o însemnătate sporită așezămintele fiscale, poruncile domnești în legătură cu impunerea unor categorii sociale, actele de privilegii, cronicile și relațiile de călătorie. Conținutul foarte sărac în informații al surselor documentare și narative ne împiedică să facem aprecieri de acuratețe, obligându-ne de fiecare dată la considerații estimative. Așa ne explicăm de ce chiar în studii detaliate, strict integrate tematicii noastre, întâlnim numai referiri generale. Istoricul Nicolae Grigoraș care s-a ocupat în mod special de fiscalitatea în acest domeniu expediază problematica folăritului doar în câteva rânduri⁸. Succinte informații întâlnim, de asemenea, la Constantin C. Giurescu⁹, Teodor Balan¹⁰ și, mai nou, în valorosul dicționar al instituțiilor feudale românești apărut sub coordonarea lui Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu¹¹.

Terminologia utilizată în actele fiscale oficiale și în izvoarele narative este ambiguă. În consecință, este greu de stabilit accepția exactă a denumirilor la un moment dat. Acest fapt a generat și continuă să genereze interpretări diverse, uneori contradictorii.

Originea termenului **folărit** trebuie căutată, cum s-a mai arătat și cu alte prilejuri¹², în cuvintele foi, foale¹³, derivate din latinescul *follis*¹⁴. Inițial, ele au însemnat sac de piele sau burduf. Prin extensiune, au dobândit și sensul de brânză de burduf¹⁵. În zona de munte, anexa gospodărească a stânelor destinată păstrării preparatelor lactate s-a numit frecvent "stâna foilor"¹⁶. Terminologia mai persistă și astăzi în anumite zone pastorale montane. Denumirea dării s-a concretizat în patru variante lingvistice asemănătoare, create prin

adăugarea sufixelor **ărie** sau **ărit**¹⁷: **folărie**¹⁸, **folărit**¹⁹, **folorit**²⁰ și **fulărit**²¹, toate cu înțeles identic. Într-o primă etapă, până în pragul deceniului al doilea al secolului al XVIII-lea, a predominat termenul **folărie**. Ulterior, nomenclatorul documentelor fiscale reține îndeosebi termenul **folărit**. Celelalte două variante: **folorit** și **fulărit** au derivat, probabil, din **folărit**.

Odată cu extinderea și generalizarea denumirii de **folărit**, celelalte variante au căzut treptat în desuetudine, fiind tot mai rar consemnate de izvoarele vremii.

Actele oficiale conferă **folăritului** sensurile de **slujbă**²², **angarie**²³ și **bir**²⁴, în timp ce izvoarele narrative îl definesc drept o dijmă a stânelor de la murte²⁵. Inițial, perceperea s-a făcut în natură, apoi, în funcție de necesități, în natură și în bani sau numai în bani.

Cuvântul **folărit** a înregistrat de-a lungul timpului o interesantă evoluție semantică, dobândind două accepții distincte: 1. dare pe stâne prelevată în burdufuri de brânză; 2. dare globală pe stâne, când se percepea pe mai multe produse.

Într-o primă etapă, **folăritul** a constat în prelevări din brânza de burduf - produs de bază al stânelor. Creșterea exigențelor economice domnești a determinat fiscalul să ia în considerare și alte produse: pielicelele de miel, cașcavalul etc.

Pentru cunoașterea exactă a sferei de cuprindere a impunerii, noile sarcini fiscale au primit denumiri speciale, similare cu cele ale materiilor impozabile: **pielicele**²⁶, **cașcaval**²⁷ etc. Modul laconic prin care diecii de visterie au redat nomenclatorul de impuneri nu ne oferă posibilitatea cunoașterii întregului evantai de produse supuse impozitării. Cel mai cuprinzător nomenclator de obligații fiscale evidențiază următoarea structură: "folărit, pielicele, cașcaval... și altele ce ar cere folarii de stâni"²⁸. Sintagma prin care diecii au redat cea de-a patra componentă: "și altele ce ar cere folarii de stâni" indică existența unui nomenclator mai larg de obligații. Întrucât actele fiscale nu conțin detalii în plus, formula fiind stereotipă, nu putem preciza care anume produse păstorești în afara celor expres nominalizate (brânza de burduf, pielicele de miel și cașcavalul) au mai putut constitui obiect de impunere. Introducerea unor obligații noi - probabil ocazionale - s-a făcut în raport de necesități. Valoarea alimentară ridicată a untului, cașului și urdei și importanța meșteșugărească a pieilor de oaie și a lânii au fost în măsură să ispitească fiscalul, iar agenții săi au putut primi împuterniciri speciale în acest sens.

Dintre toate produsele stânelor supuse impozitării globale cel mai important era, desigur, brânza. Caracterizată printr-o ridicată valoare nutritivă, ea a fost utilizată pe scară largă în alimentația curentă a populației de la sate și orașe, a personalului domnesc, a oștenilor, precum și a oaspeților. Potrivit informațiilor de epocă, brânza constituia unul dintre cele mai frecvente alimente întâlnite în casele oamenilor. Deosebit de apreciată s-a dovedit a fi brânza sărată și frământată, păstrată în burdufuri confecționate din piele de oaie, de miel sau de ied. Calități similare întruneau brânza de puțină (bărbânța; var. berbânța) sau cea conservată în coajă de brad²⁹. Sortimentele de brânzeturi menționate au deținut, de altfel, o pondere importantă în ansamblul veniturilor realizate de oieri în sezonul pășunatului. Ele au făcut, în mod firesc, obiectul unei impuneri speciale - cea a **folăritului** propriu-zis. Quantumul prelevărilor din brânză ne este rar precizat. Câmpulungenii, în baza unui "vechi obicei", reînnoit în anul 1762, dădeau câte șase vedre de brânză de fiecare stână³⁰. Populația de rând, fără privilegii, plătea în anul 1763 câte doi galbeni de stână³¹.

Cea de-a doua obligație, numită **pielicele** (var. **pelcele**; **pelceale**)³² avea drept obiect de impunere pielicelele de miel. Prima mențiune datează din 18 mai 1703³³. Lipsesc, de

regulă, elementele de ordin calitativ și cantitativ. O singură dată, la 17 iunie 1763, se făcea precizarea că de la fiecare stână de la munte se percepeau câte "două pelcele negre"³⁴.

Cașcaval³⁵ (var. **cascavali**)³⁶, cea de-a treia obligație, este cea mai explicită dintre toate în privința conținutului. Apare menționată întâia dată la 30 mai 1756³⁷. La 1763 se percepeau câte două cașcavaluri de stână³⁸. Ansamblul obligațiilor pe stâne: cele trei prezentate de noi în mod schematic, precum și altele nespecificate, cu regim de percepere ocazional, au format impunerea globală pe stâne. Este vorba de accepția largă a folăritului. Această ipostază apare evidentă atunci când perceperea se face în bani. În atare situații, de fiecare dată se folosește termenul generic de folărit. Dispunem de puține date privind dinamica impunerii: doi lei în 1754³⁹, "doi galbeni, două pelcele negre și două cașcavaluri" în 1763⁴⁰, patru lei în 1775⁴¹. Singura informație certă este cea referitoare la anul 1763. Sumele de doi lei și patru lei pentru anii 1754, și respectiv, 1775, știm că se cuveneau de drept marelui clucer. Nu suntem în măsură să precizăm dacă ele reprezintă cuantumul dării sau numai un anumit procent din el.

Așezarea și perceperea folăritului ca dare globală pe stâne s-a efectuat fie direct, în regie proprie, fie prin arendare. În primul caz, aparatul fiscal dispunea de agenți proprii numiți **folari** (var. **fulari**) sau "**folari de stâne**". Pentru prima dată ei sunt desemnați cu acest termen la 17 mai 1703⁴². După instituirea celorlalte obligații: **pielicele**, **cașcaval** etc., folarii au fost împuterniciți să le perceapă pe toate global⁴³. Această modalitate de percepere se aplica în toate împrejurările indiferent dacă stâna aparținea unei singure familii sau unei colectivități mai mari (asociații de familii, mănăstire, sat, oraș, etc.). Când prelevarea veniturilor fiscale se făcea în natură, proprietarii stânelor trebuiau să ajute pe folari la transportul acestora până la beciurile domniei. Odată îndeplinită această operațiune, produsele intrau în gestiunea **Cluceriei**⁴⁴. Brânzeturile se depozitau în beciurile existente pe lângă curtea domnească din capitală sau în cele de pe lângă curțile locale din țară.

Conform programărilor făcute de marele clucer, subalternii acestuia asigurau rațiile zilnice de alimente pentru personalul curții domnești, pentru oșteni, pentru oaspeți sau pentru oricare alte persoane indicate în mod expres⁴⁵. Folarii erau repartizați pe ținuturi⁴⁶ și aveau asupra lor izvoade de impunere însoțite de hărți care indicau precis perimetrul de exercitare a atribuțiilor⁴⁷. Deși proprietarii de stâne se străduiau, pe cât era posibil, să respecte poruncile domnești în sensul de a pune la dispoziția perceptorilor animale de povară și de a ajuta totodată efectiv la transportul produselor păstorești, operațiunile se derulau adesea în mod anevoios. Dificultățile erau generate mai ales de marea dispersare a stânelor și de mobilitatea lor continuă pe spații întinse. Ne închipuim deci, cât de puțin riguros putea fi controlul exercitat de folari asupra crescătorilor de oi din zona de munte. De aceea, Cluceria a preferat uneori să arendeze venitul dării. Există astfel garanția obținerii unei sume acceptabile fără obligația întreținerii unui aparat fiscal costisitor și relativ inefficient. Cluceria obișnuia să anunțe din timp intenția de arendare a venitului dării. Diriguitorii ei purtau corespondență în acest scop cu diverși clienți. Licitând o anumită sumă, Cluceria încheia apoi o înțelegere fermă cu clienții cei mai buni. Momentul atestării documentare a dării pe stâne este legat, în fapt, de precizarea condițiilor de arendare a acesteia.

Intr-o scrisoare foarte deteriorată, ce poate fi datată cu aproximație după perioada când Teodor Prăjescu a îndeplinit dregătoria de al doilea clucer - între 18 iunie 1656 și 23

aprilie 1659 - suntem informați despre mecanismul arendării⁴⁸. Marele clucer și al doilea clucer scriau cu acest prilej că anterior consimțiseră să arendeze "slujba folăriei" fraților Pârvu și Gheorghică Mălai⁴⁹. Cele două părți nu se înțeleaseră pe deplin asupra prețului arendei. În scrisoare, diriguitorii Cluceriei anunțau pe "prieteni lor" că venitul folăriei reprezentând 60 de putini de brânză putea fi arendat numai dacă se plătea suma de 60 de lei.

Cei doi arendași erau avertizați că eventuala neacceptare a condițiilor conducea automat la rezilierea învoielii încheiate anterior. Nu știm dacă cei doi potențiali arendași au reușit să satisfacă exigențele formulate de Clucerie. Probabil că da, de vreme ce ei începuseră deja să înregistreze oile și stânele "pe suptu munte"⁵⁰. Poziția fermă a Cluceriei ne face să credem că între timp își făcuseră apariția oameni dispuși să ofere suma solicitată. Din scrisoare nu reiese dacă licitația avea în vedere întregul venit al folăriei sau numai cel dintr-un anume ținut. Dintr-un înscris (*temessük*), datat 1750-1751, aflăm că turcul Fozlâzade Ali aga arendase cășeritul din ținutul Bacău de la un alt turc, Hamamgizade Mehmed⁵¹. Ar fi pentru prima oară când folăritul este denumit cu un termen specific Țării Românești. Credem însă că în acest caz este vorba mai degrabă de arendarea dreptului de a fabrica brânzeturi în cășăriile organizate de străini la poalele munților.

Spre deosebire de dările pe oi și pe produsele pastorești care au avut un caracter general, fiind deci aplicate la nivelul întregii țări, folăritul a fost specific numai zonei de munte. Se aveau în vedere proprietarii de oi care în sezonul de vară își organizau stâne în arealul carpatic și subcarpatic al ținuturilor Cernăuți, Suceava, Neamț, Roman, Bacău și Putna.

Pentru evitarea eventualelor întreprinderi abuzive din partea folarilor și a încercărilor de evaziune fiscală ale contribuabililor au fost întocmite "hărți" pentru delimitarea exactă a perimetrului zonei montane.

Nu ni s-au păstrat astfel de documente cartografice. Despre existența lor aflăm indirect dintr-o plângere din anul 1757 adresată domniei de călugării mănăstirii Mera⁵². Denunțând abuzurile folarilor și sărarilor din ținutul Putna, petiționarii se refereau la hărțile vechi care delimitau precis arealul de percepere a folăritului și sărăritului. Agenții fiscali vizați erau împuterniciți să-și exercite atribuțiile numai în perimetrul Munților Vrancei, în timp ce în satele de la șes le era interzis să pătrundă. Călugării au prezentat domnului Scarlat Ghica, spre edificare, "ispisoace de la domnie și hărți cuprinzătoare"⁵³.

În anul 1775, folăritul era extins la toată partea vestică a Moldovei până în preajma râului Siret⁵⁴. Statutul special pe linie fiscală al stânelor din arealul vestic al Moldovei în raport cu cele situate pe teritoriul din stânga Siretului, până la Nistru, s-a datorat amplorii păstoritului în zona montană și destinației preponderent comerciale a principalelor produse păstorești. În perimetrul montan se practica un intens păstorit transhumant atât de către ardeleni, cât și de către populația locului⁵⁵. Domnii au aplicat crescătorilor de oi care dețineau stâne în zona de munte un regim fiscal diferențiat.

Boierii de toate gradele au fost tot timpul exceptați de la folărit, în timp ce "pentru gorștină au plătit "boierește", adică un leu pentru zece oi"⁵⁶. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în condițiile înăsprii politicii fiscale, prin abuz, folarii au încercat să includă pe mazili în rândul contribuabililor. Reacția energetică a celor afectați a descurajat însă asemenea

practici. În context se cuvine menționat cazul mazilului Alexandru Vasilco, stăpân al munților Troianu și Ciocâlte⁵⁷. Plângerea adresată domnului Grigore I. Callimachi a fost soluționată operativ în favoarea petentului pe baza normelor de impunere în vigoare. Incriminându-i pe folarii din ținutul Suceava pentru abuzul comis câțiva ani la rând, domnul îl împuternicea la 30 iulie 1761 pe Alexandru Vasilco să-și apere privilegiile întrucât mazilii nu au avut niciodată "obiceiul ca să dea folărit"⁵⁸.

Deținătoare de întinse braniști în zona de munte, mănăstirile și-au organizat în cuprinsul lor adevărate complexe pastorale⁵⁹. Oile și stânele mănăstirilor sunt frecvent amintite în documente încă de la începutul secolului al XV-lea⁶⁰. Pe seama oieritului călugării obțineau venituri însemnate. La impunerea așezămintelor religioase s-au avut în vedere largile privilegii de care acestea beneficiau. În funcție de starea lor materială, dar și de imperativele domnești, s-a dispus scutirea lor totală sau impunerea "mai pe ușor". Încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, mănăstirea Tazlău și poslușnicii ei primiseră "cărți domnești" de scutire deplină⁶¹. La 17 mai 1703, domnul Constantin Duca îi confirma vechile privilegii⁶² ce aveau să fie respectate apoi pe tot parcursul secolului al XVIII-lea. La 18 mai 1708, Mihai Racoviță acorda un regim de scutiri identic și mănăstirilor Putna⁶³ și Solca⁶⁴. Dacă în anul 1742 mănăstirea Solca era inclusă în rândul contribuabililor⁶⁵, 13 ani mai târziu ea dobândea din nou regimul de scutire totală⁶⁶. Sămile mănăstirești din 1742 ne indică faptul că din cele 20 de mănăstiri de țară (neînchinat) numai șapte au plătit folăritul în acel an, restul fiind scutite. La 15 decembrie 1759, o altă mănăstire din ținutul Neamț, Gârcina, primea favoarea de a nu da folărit⁶⁷. Pe lângă scutirile totale obținute în folosul propriu, mănăstirile Putna și Solca au primit privilegii și pentru vecinii și poslușnicii din unele sate aparținătoare domeniilor lor: Cucurul Mare, Vicovul, Frătăuți, Camânca, Bahrinești, Cupca, Ciudeiul, Crasna, Carpaciu, Tomești⁶⁸, respectiv, Faraoani⁶⁹. Ca și în cazul altor dări, domniile condiționau aplicarea privilegiilor de respectarea riguroasă de către beneficiari a clauzei de a nu "mistui alți străini printre dânșii"⁷⁰. Celelalte mănăstiri dacă își organizau stâne în zona de munte erau impuse la folărit. Quantumul dării era totuși mai redus comparativ cu obligațiile contribuabililor de rând. În anul 1742 când folăritul s-a perceput în bani concomitent cu gorștina, mănăstirile Neamț⁷¹, Râșca⁷², Pângărați⁷³, Agapia⁷⁴, Secul⁷⁵ și Slatina⁷⁶ au achitat agenților fiscali câte șase potronici, mănăstirea Moldovița șase potronici și cinci bani⁷⁷, iar mănăstirea Solca un leu⁷⁸. Distinct de folărit, mănăstirile trebuiau să ofere domniei, la o dată bine precizată, anumite daruri constând din preparate lactate. În ajunul Bobotezei, de pildă, conform unui vechi obicei, toți egumenii mănăstirilor din afara capitalei se înfățișau domnului, la Curtea sa, aducând fiecare "brânză de oi, smântâna de bivoliță și altele"⁷⁹. Aceste cheltuieli specificate global aveau o valoare cu mult superioară folăritului. La capitolul cheltuieli există înregistrări pentru toate mănăstirile⁸⁰. În timp ce mitropolitul, episcopii și ceilalți membri ai clerului superior au avut parte permanent de scutiri, preoții și personalul auxiliar de la biserici au fost asimilați, în cea mai mare parte, contribuabililor de rând. Exceptarea de la folărit a preoților și țârcovnicilor poate fi probată documentar numai pentru bisericile domnești din Piatra-Neamț⁸¹ și Câmpulung Moldovenesc⁸². Caracterul lacunar al informațiilor nu ne îngăduie să precizăm dacă aceste "iertări" vizau și pe alți slujitori ai bisericilor domnești din zona de munte. Populația din așezările montane care asigura paza granițelor vestice sau a punctelor vamale din apropiere dispunea de o serie de facilități atât în ce privește gorștina, cât și folăritul.

În rândul celor scutiți s-au aflat și locuitorii satului Bălțătești din ținutul Neamț. Potrivit unui hrisov domnesc din 9 mai 1729, ei nu dădeau folărit pentru că stăteau "de-a pururea păzitori la straja Hangului și la potici prin munți, la marginea hotarului spre Țara Ungurească"⁸³. În plus, ei beneficiau de "tocmeală cu ruptoare" la Cămara domnească pentru gorștina de oi⁸⁴.

Câmpulungenii, în temeiul unor înțelegeri speciale, nu au fost amestecați la folărit cu birnicii de rând. Contribuția lor la Cămara domnească era fixată la șase vedre de brânză de fiecare stână cu un efectiv de 500 de oi⁸⁵. În caz că stânele cuprindeau mai puține oi, cuantumul folăritului rămânea același⁸⁶. Nu cunoaștem să fi existat reglementări pentru stânele al căror efectiv de oi depășea plafonul stabilit. Credem că în asemenea situații folarii raportau stânele mai mari la stânele standard de 500 de oi și stabileau în acest fel totalul unităților de impunere. Ei calculau deci multiplii stânelor obișnuite. Același regim de impunere îl suportau și preoții din satele ocolului, cu excepția celor din localitatea de reședință - Câmpulungul Moldovenesc - care, așa cum s-a arătat mai sus, erau scutiți⁸⁷.

Pentru ușurarea situației fiscale a crescătorilor de oi din ocol, unii domni au acceptat să perceapă folăritul în alternanță cu gorștina. În asemenea situații, folarii de stâne și gorștinarii de oi nu își îndeplineau atribuțiile decât potrivit unor dispoziții speciale. Perceperea alternativă a uneia sau a alteia din cele două dări nu a constituit o regulă în politica fiscală. Alternanța gorștinei cu folăritul este consemnată documentar numai pentru anumiți ani⁸⁸. În anul 1767, când câmpulungenii nu au dat folăritul, actul de scutire preciza valoarea în bani a acestuia: doi lei și treizeci de parale de fiecare stână⁸⁹.

Potrivit unei tradiții străvechi, o parte din oierii ardeleni au practicat la răsărit de Carpați un intens păstorit transhumant⁹⁰. Ei arendau în fiecare an anumiți munți pe care își organizau stâne pentru vâratul oilor. Izvoarele documentare și narrative de epocă amintesc adesea turme mari de oi aduse la pășunat de bârsani, mocani și țuțuieni. În vara anului 1750, bistrițenii dispuneau de șase stâne în Moldova⁹¹. Pe la 1783, păstori ardeleni aduceau la vârat în zonele montane cca 50.000 de oi⁹². Câțiva ani mai târziu, autoritățile habsburgice apreciau că în Țara Românească și Moldova se aflau la pășunat 1.500.000 de oi și 80.000 de vite aparținând ardelenilor⁹³. Urmărind înflorirea continuă a acestui tip de păstorit, domnii au acordat "străinilor" un regim fiscal special. Pentru dările pe oi și pe stâne, bârsanii au fost asimilați locuitorilor din satele de margine. Potrivit așezământului lui Grigore al II-lea Ghica din 1 martie 1740, ei trebuiau să plătească câte două parale de oaie și un leu și jumătate de stână⁹⁴. Regimul de impunere al bârsanilor s-a aplicat, se pare, și mocanilor și țuțuienilor, deși nu posedăm dovezi certe în acest sens. Pentru că la începutul celei de a doua domnii Constantin Mavrocordat mărise cuantumul gorștinei la zece bani de oaie, a fost nevoit, în compensație, să scadă folăritul la un leu de stână⁹⁵. Bârsanii sunt însă nemulțumiți și cer domniei sistarea cel puțin a plății folăritului. Cum gorștina avea o "greutate" mai mare, doleanța le-a fost îndeplinită, dându-se dispoziții în consecință agenților fiscali. Profitând de situație, unii folari au continuat să pretindă plata dării. Așa a procedat, de exemplu, Mihai Cațichi față de bârsanii din Cașin și Soveja. Domnul l-a somat pe încasatorul abuziv să restituie în cel mai scurt timp banii contribuiților păgubiți⁹⁷. Ușurarea situației fiscale a bârsanilor nu s-a făcut însă fără condiții. La 7 octombrie 1742, cu puțin timp înainte de coborârea turmelor de la munte, li se cerea acestora să trimită, cu plată, la curtea domnească un număr neprecizat de cașuri și burdufuri de brânză⁹⁸. La

1754, sub domnia lui Matei Ghica, gorștina a scăzut de la 11 parale la 5 parale, iar folăritul a fost stabilit la 2 zloți și jumătate de fiecare turmă de oi⁹⁹.

Dări similare celor din Moldova s-au practicat și în Țara Românească. Pe ansamblu, terminologia muntenească se dovedește ceva mai expresivă și mai variată decât cea moldovenească, fapt ce-i conferă un plus de claritate. Denumirile obligațiilor: "cășărit"¹⁰⁰, "cășărie"¹⁰¹, "dijmă din brânză"¹⁰², "cașcavale"¹⁰³ au derivat de la cele ale materiilor impozabile. Pentru desemnarea întregului grup de impuneri, diecii munteni au utilizat, din când în când, termenul "stânit"¹⁰⁴. Intocmai ca în Moldova, impunerea s-a aplicat cu deosebire în zonele de munte¹⁰⁵. Privind comparativ nomenclatoarele fiscale ale celor două Principate constatăm o structură asemănătoare, fără a fi însă identică. Alături de materii impozabile comune (brânza de burduf și cașcavalul) figurau în mod distinct cașul în Țara Românească și pielicelele de miel în Moldova. Dacă referitor la obligațiile muntenești există mențiuni încă din timpul lui Mircea cel Bătrân¹⁰⁶, despre cele moldovenești știrile sunt mult mai târzii, prima consemnare documentară datând din perioada imediat următoare domniei lui Vasile Lupu¹⁰⁷.

NOTE

1 *Geografia României*, vol. II, *Geografia umană și economică*, București, 1984, p. 9-24.

2 *Călători străini despre țările române*, vol. I-VIII, București, 1968-1983; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, București, 1981; Paul Cernovodeanu, *Societatea românească văzută de călători străini (secolele XV-XVIII)*, București, 1973; Idem, *Țările Române în viziunea călătorilor englezi (a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale celui de al XVIII-lea)* în *SMIM*, VI, 1973, p. 111-114; M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Economia agrară a Țării Românești și Moldovei descrisă de călători străini (sec. XV-XVII)*, în *Rdl*, 21, 1968, nr. 5, p. 851-857; Mihai Lazăr, *Călători străini despre creșterea animalelor în Moldova secolelor XVI-XVIII*, în *Hierasus*. Anuarul Muzeului Județean Botoșani, vol. I, 1978, p. 361-372; Idem, *Creșterea animalelor în Moldova medievală în viziunea izvoarelor narative interne*, în *Suceava*. Anuarul Muzeului Bucovinei, vol. XX, 1993, p. 103-111.

3 Pentru bogata bibliografie existentă în domeniu vezi M. Lazăr, *Unele aspecte istoriografice privind economia zootehnică a Moldovei în epoca medievală*, în "Buletin științific. Lucrările Laboratorului de cercetări istorice", Institutul de învățământ superior Suceava", 1983, p. 62-64.

4 M. Lazăr, *Unele aspecte istoriografice privind economia zootehnică a Moldovei în epoca medievală*, în *loc. cit.*, p. 43-69; Idem, *Din istoriografia românească privind creșterea vitelor în Moldova în epoca medievală*, în "Cercetări agronomice în Moldova", Iași, vol. II, 1979, p. 146-148; Idem, *Obligații fiscale privitoare la creșterea vitelor în Moldova medievală (secolele XV-XVIII). Considerații istoriografice*, în *Suceava*. Anuarul Muzeului Bucovinei, vol. XVII-XVIII-XIX, 1990-1991-1992, p. 128-149; Idem, *Creșterea animalelor în Moldova medievală în viziunea geografilor, etnografilor, sociologilor și filologilor*, în *Suceava*. Anuarul Muzeului Județean, vol. XIII-XIV, 1986-1987, p. 161-170.

5 I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989, p. 47-113; M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Rdl*, 32 (1979), nr. 9, p. 1731-1765.

6 Ion Bogdan, *op. cit.*, în *BCIR*, vol. I, București, 1915, p. 222-279.

7 *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar* (coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu), București, 1988, p. 199.

8 N. Grigoraș, *Dărilor în Moldova de la întemeiere a statului și până la 1741 (II)*, în "Cercetări istorice", serie nouă, vol. XII-XIII, Iași, 1981-1982, p. 337.

9 C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea a II-a, p. 658.

10 Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, 1960, p. 116.

11 *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 199.

12 C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 658; T. Balan, *op. cit.*, p. 116.

13 *Dicționarul limbii române*, tom II, fasc. II (*Față-Forstoi*), București, 1911, p. 15; T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, Cernăuți, 1937, p. 144; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. VI; *Istoria limbii române din secolul al XIII-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, 1966, p. 331; *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975, p. 342.

14 Ioan Nădejde și Amelia Nădejde-Gesicante, *Dicționar latin-român pentru licee, seminarii și universități*, ediția XX, Editura Națională, p. 264; N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, vol. I, Paris-Bucarest, 1930, p. 38; vol. II, Paris-Bucarest, 1931, p. 584; *Dicționarul explicativ al limbii române*, p. 342.

15 *Dicționarul explicativ al limbii române*, p. 38; T. Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, p. 116; H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, București, 1959, p. 69.

16 T. Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, p. 116-117; George Giuglea, *Cuvinte românești și romanice*, București, 1983, p. 46, 136 și 156; Gh. Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, vol. II, Craiova, 1986, p. 83-85 și 88.

17 *Dicționarul limbii române*, ediție citată, tom II, fasc. II, p. 15.

18 ASB, fond M-rea Sf. Sava, XXXI/15.

19 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 136.

20 *Instituții feudale din Țările Române*, p. 199.

21 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 364.

22 ASB, fond M-rea Giurgeni, II/52; Th. Codrescu, *Uricariul*, Iași, 1892, vol. XXI, p. 190.

23 Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 189-190; Biblioteca Academiei Române, ms. nr. 237, f. 483-483 v.

24 T. Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, p. 116; Idem, *Noui documente câmpulungene*, Cernăuți, 1929, p. 34.

25 D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 203; *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, București, 1965, p. 705; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, p. 368.

26 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 143.

27 Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 185, 189-190; ASB, fond M-rea Putna, pach.

I/99.

28 ASS, fond M-rea Putna, pach. I/99.

29 E. Pavelescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939, p. 199; ASB, fond M-rea Giurgeni, II/52; Gheorghe Iordache, *op. cit.*, vol. II, p. 108-109.

30 T. Balan, *Nouii documente câmpulungene*, p. 34; Idem, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, p. 297.

31 Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 185, 189-190.

32 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 143; ASS, *Documente*, II/19; II/36.

33 Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 190; ASS, *Documente*, II/19.

34 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuți, 1938, p. 209.

35 Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 190.

36 ASS, fond M-rea Putna, pach. I/99; T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 209.

37 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 209.

38 Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 189-190.

39 N. Grigoraș, *Privilegiile fiscale din Moldova (1741-1821) (II)*, în AIIAI, vol. XVIII, 1981, p. 186.

40 Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 189-190.

41 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 29.

42 ASB, fond M-rea Sava, XXXI/15.

43 ASB, *Documente*, II/19; II/36; IV/31; IV/32; fond M-rea Putna, I/47, I/99; II/19 (nr. 181, f. 100); *Instituții feudale din țările române*, p. 199.

44 M. Costin, *Opere*, București, 1958, p. 239; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 705; D. Cantemir, *op. cit.*, p. 203; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, București, 1903, p. 159; vol. XXII, București, 1913, p. 29; Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. II, p. 273.

45 M. Costin, *op. cit.*, p. 239; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 705; D. Cantemir, *op. cit.*, p. 203.

46 ASB, M-rea Sf. Sava, XXXI/15.

47 Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, p. 83.

48 ASB, fond M-rea Giurgeni, II/52. S-a propus pentru datarea documentului și intervalul 1665-1670. Vezi CDM, vol. III, București, 1968, nr. 1281, p. 281.

49 ASB, fond M-rea Giurgeni, II/52.

50 *Ibidem*.

51 Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II (1455-1829), București, 1965, nr. 838, p. 252.

52 Iată cum este prezentată de către călugări această interesantă hotarnică a zonelor supuse plății folăritului și sărăritului din ținutul Putna: <<Carte domnului Scarlat Ghica voevod, cuprinzătoare cum că părinții călugărași de la mănăstirea Miera au arătat măriei sale ispisaoace de la domnie și hărți cuprinzătoare că fularii și sărarii au avut a lua fulărit și sărărit numai din Vrancea, agiungând până în Vârful Răiuțului, iar apele din Vârful Răiuțului în gios, precum curg apele spre răsărit, nu dau nime fiind [...] de țarini și obiceiuri vechi, întărindu-să apărare satilor ci sunt la câmp, ca să să apere despre sărari și fulari, păzind hotar neștrămutat>> (Aurel V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, p. 83)

53 *Ibidem*.

54 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 29.

55 Gh. Iordache, *op. cit.*, p. 7-179; I. Toderașcu, *Permanențe istorice medievale. Factorii unității românești*, vol. II, Iași, 1994, p. 123-147; I. Iosep, *Câmpulung Moldovenesc - geneză și evoluție teritorială*, în "Analele Universității <<Ștefan cel Mare>> din Suceava", secțiunea geografie-geologie, anul I, 1992, p. 63-72; Șt. Meteș, *Păstoritul ardelenilor în Principatele Române*, Cluj, 1925; Gh. Iordache, *op. cit.*, p. 23.

56 N. Grigoraș, *Dăriile în Moldova de la întemeierea statului și până la 1741 (III)*, în *loc. cit.*, p. 153-157; Mihai Lazăr, *Gorștina de oi în Moldova în secolele XV-XVIII*, în *Suceava. Anuarul Muzeului Județean*, vol. III, 1981, p. 243-255;

57 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. VI, p. 122-123.

58 *Ibidem*, p. 31.

59 DRH, A, vol. I, nr. 21, p. 30; C. Cihodaru, *Braniștile și problema rezervei senioriale în Moldova*, în AȘUI, *istorie*, Iași, XII, 1961, fasc. 1, p. 31-66; Pavel Blaj, Ioan Iosep, *Contribuții la cunoașterea braniștilor din Bucovina*, în *Suceava*, vol. XVII-XVIII-XIX, 1990-1991-1992, p. 90-104.

60 DRH, A, vol. I, nr. 21, p. 30.

61 ASB, fond M-rea Sf. Sava-Iași, XXXI/15.

62 *Ibidem*.

63 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 143.

64 ASS, *Documente*, II/19.

65 I. Bogdan, *Sămile mănăstirilor de țară...*, în *loc. cit.*, p. 261.

66 ASS, *Documente*, IV/31 și 32.

67 "Arhivele Basarabiei", an X, 1938, p. 208-210.

68 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 136-137 și 152-153; vol. IV, p. 209; ASS, fond M-rea Putna, pach. I, doc. nr. 99.

69 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 364; Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXI, p. 180.

70 T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 143.

71 I. Bogdan, *Sămile mănăstirilor de țară...*, în *loc. cit.*, p. 241.

72 *Ibidem*, p. 248.

73 *Ibidem*, p. 253.

74 *Ibidem*, p. 255.

75 *Ibidem*, p. 261.

76 *Ibidem*, p. 239.

77 *Ibidem*, p. 231.

78 *Ibidem*, p. 261.

79 M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopisețele Moldovii și Valahiei*, vol. III, ediția a II-a, București, 1874, p. 314.

80 I. Bogdan, *Sămile mănăstirilor de țară*, în *loc. cit.*, p. 225-278.

81 Biblioteca Academiei Române, ms. nr. 237, f. 470 v.-471 r.; vezi și *Condica lui Constantin Mavrocordat* (ediție de Corneliu Istrati), vol. III, Iași, 1987, nr. 1508, p. 269-270.

82 T. Balan, *Noui documente câmpulungene*, p. 34.

83 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 426-427.

84 În anul 1715, locuitorii din Bălțătești au predat trimișilor domnești, în contul gorștinei, suma de 200 de lei. Deoarece anterior mănăstirea Hangu de care depindea satul

fusese închinată Patriarhiei din Alexandria, cei 200 de lei au fost trimiși patriarhului, conform înțelegerii stabilite la 20 iulie același an între domnul Nicolae Mavrocordat și reprezentanții patriarhiei alexandrine (Biblioteca Academiei Române, ms. nr. 237, f. 384-385; *Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. III, nr. 1317, p. 64-66.

85 T. Balan, *Noui documente câmpulungene*, p. 34; Idem, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, p. 297.

86 Idem, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, p. 297.

87 *Ibidem*.

88 *Ibidem*.

89 *Ibidem*; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, p. XIII-XIV; T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc*, București, 1915, p. 91.

90 Pentru bogata literatură de specialitate vezi I. Toderașcu, *op. cit.*, p. 143-144. Intensitatea păstoritului transhumant în zona montană se datora și faptului că era practicat deopotrivă de ardeleni și de populația locală din perimetrul carpatic (Gh. Iordache, *op. cit.*, p. 23).

91 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 385; Hurmuzaki, *Documente*, XV/2, p. 1682, nr. 3110.

92 N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă*, p. 58; Hurmuzaki, *Documente*, XV/2, p. 436.

93 Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, p. 587.

94 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 440-441; vol. X, p. 359-360; Biblioteca Academiei Române, ms. rom. nr. 237, f. 407 v.

95 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 401.

96 *Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. I, Iași, 1985, p. 115; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 401.

97 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 401.

98 *Condica lui Mavrocordat*, vol. I, p. 267.

99 Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV/2, p. 1702.

100 *DRH, B*, vol. I, p. 404, nr. 247.

101 *DIR, B*, veacurile XIII-XV, p. 254-255; veacul XVI, vol. I, p. 191; vol. IV, p. 482-483.

102 *Ibidem*, veacul XVI, vol. 4, p. 287; Valeria Costăchel, P. P. Panaitescu, Aurel Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova în secolele XIV-XVII*, București, 1957, p. 365-366.

103 *DRH, B*, vol. I, p. 19, nr. 6 și p. 74, nr. 34; *DIR, B*, veacul XV, vol. I, p. 191.

104 V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 366; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 87.

105 *DRH, B*, vol. I, p. 404, nr. 247; *DIR, B*, veacul XVI, vol. I, p. 191.

106 *DRH, B*, vol. I, p. 19, nr. 6.

107 *ASB*, fond M-rea Giurgeni, II/52.

**CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DE LA POLITIQUE FISCALE DES PRINCES
RÉGNANTS DE LA MOLDAVIE AUX XVI-XVIII-E SIÈCLES. FOLĂRITUL
RÉSUMÉ**

Au Moyen Age, l'élevage des moutons a représenté une occupation de base des habitants de la Moldavie. Les revenus substantiels obtenus par l'élevage des moutons ont assuré à ce secteur économique une importance sur mesure au niveau fiscal. Les propriétaires de moutons ont été soumis à trois impositions distinctes: de l'effectif de moutons, des produits ovins et des bergeries.

En continuant ses recherches dans le domaine de la fiscalité médiévale, l'auteur se propose, dans l'étude ci-jointe, de présenter l'imposition des bergeries, connue sous le nom générique "folărit". Il s'agit d'un ensemble d'obligations appliquées aux propriétaires de moutons qui avaient aménagé des bergeries dans la région ouest de la Moldavie, région avec prédominance montagneuse. La perception était faite globalement, par une seule catégorie d'agents fiscaux qui s'appelaient "folari" des bergeries. Au cours du temps, le terme "folărit" a acquis deux acceptions; il signifiait: 1. l'impôt sur les bergeries, perçu en fromage; 2. un impôt global sur les bergeries, qui était composé de fromage fermenté à pâte molle de peaux d'agneaux, de fromage à pâte dure (semblable à l'emmenthal) et d'autres produits obtenus dans les bergeries. La liste fiscale la plus vaste avait la structure suivante: "folărit", des peaux des agneaux, du fromage à pâte dure et d'autres produits que les "folari" demanderaient aux berges". La première attestation documentaire de cet impôt remonte à l'époque qui a succédé à la règne de Vasile Lupu. La perception a été faite soit directement, en régie propre, soit à bail, et, selon les nécessités, en nature, en nature et en argent ou seulement en argent. La pauvreté des sources statistiques, la brièveté et l'ambiguïté de la terminologie n'offrent pas la possibilité d'une connaissance approfondie des caractéristiques de l'imposition et de la dynamique du quantum de celle-ci. Les considérations sur le "folărit" ne peuvent être qu'estimatives.